

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

جزوه

«آشنایی با مفاهیم پژوهشی»

ویـر استاری، صورت نگرفته است

پژوهش مدرسه علمیه امام جعفر صادق (سلام الله علیه) تایباد

کانال پژوهش یار – آموزشی پژوهش به صورت آسان و کاربردی

@pajouheshyar (ایتا)

۱- تعریف تحقیق

پژوهش، پردازش اطلاعات است، با فرایند نظام مند، متعلق به گستره خاصی از علوم، دارای هویت جمعی و متضمن نوآوری^۱. با توجه به تعریف فوق می‌توان ویژگی‌های یک تحقیق و پژوهش را برشمرد.

۲- ویژگی‌های تحقیق

الف) پژوهش نوعی فرآیند است نه امری دفعی. به عبارت دیگر، فعالیت پژوهشی همانند خط مستمری بوده متشکل از نقاط مرتبط به هم؛ لذا این فرآیند باید دارای انتظام خاصی باشد، یعنی ضابطه مند، قانون مند و قاعده مند باشد.

ب) در پژوهش، پردازش (تجزیه و تحلیل) لازم است و صرف جمع‌آوری اطلاعات، پژوهش به حساب نمی‌آید.

ج) داده‌ها و یافته‌ها در پژوهش باید صلاحیت و قابلیت پردازش را داشته باشند؛ لذا واژه «اطلاعات» در تعریف به معنای یافته‌ها و داده‌های قابل پردازش می‌باشد.

د) از دیگر ویژگی‌های پژوهش، تعلق آن به گستره خاصی از علوم با توجه به هویت جمعی آن است. مراد از تعلق به گستره خاص، آن است که هر تحقیق استاندارد به یکی از رشته‌های علوم تعلق دارد و عضوی از مجموعه پژوهش‌های آن علم می‌باشد. یک مطالعه نظام مند در واقع نقطه‌ای است در تاریخ علم معین به گونه‌ای که از تحقیقات پیشین متأثر و بر تحقیقات پسین مؤثر است که این تأثیر و تأثر به خاطر هویت جمعی داشتن آن است.^۲

ه) از ویژگی‌های پژوهش، نوآوری است. مراد از نوآوری، تأثیرگذاری در تاریخ آن علم است نه در مقیاس دانسته‌های خود محقق؛ لذا پژوهش باید با محوریت تولید علم باشد.^۳

۳- *تعریف روش علمی: کلیه مراحل جمع‌آوری منظم اطلاعات و تجزیه و تحلیل منطقی آنها، برای دستیابی به یک هدف معین

۴- شرایط علمی محقق (در مرحله رسمی و پس از گذراندن مرحله آموزشی/تمرینی)

- ۱- آگاهی نسبی نسبت به مطالب جانبی موضوع
- ۲- آشنا بودن به روش‌های علمی تحقیق
- ۳- آشنا بودن به علم آمار و اصطلاحات آماری
- ۴- آشنا بودن به اصول استدلال‌های منطقی
- ۵- آشنایی با شیوه‌های ارتباط کلامی و غیر کلامی (با توجه به مخاطبین اثر پژوهشی)
- ۶- آشنایی با شیوه‌های ارتباط کلامی و غیر کلامی (با توجه به مخاطبین اثر پژوهشی)

^۱ فرامرز قراملکی، احد، روش‌شناسی مطالعات دینی، ص ۲۵

^۲ همان، ص ۵۰-۵۱

^۳ لازم به ذکر است فرایند تولید علم و نوآوری در پژوهش، در تحقیقات علمی-پژوهشی ضروری است نه در تحقیقات ترویجی، تخصصی، آموزشی یا اطلاع‌رسانی

۵- شرایط عمومی محقق

- ۱- داشتن صبر و پشتکار
- ۲- داشتن ذوق و شوق و علاقمندی به تحقیق
- ۳- منصف باشد و تعصب مانع قضاوت حقیقی نشود.
- ۴- با هوش و سریع الانتقال باشد. (بتواند مفهوم مطالب را به راحتی انتقال دهد)

۶- هدف از تحقیق

- ۱- بررسی و ارزیابی نظریه ها
  - ۲- ارائه نظریه جدید
  - ۳- حل مشکل
- *انواع تحقیقات علمی: ۱- تحقیقات بنیادی ۲- تحقیقات کاربردی ۳- تحقیقات علمی

۷- تحقیقات بنیادی

به تحقیقات پایه نیز معروف است و به دنبال کشف واقعیتها می باشد و باعث بسط و توسعه مرزهای دانش عمومی انسانها، کشف قوانین علمی جدید و به تبیین ویژگی ها و صفات یک واقعیت می پردازد.

۸- تحقیقات کاربردی

تحقیقاتی هستند که با استفاده از اطلاعات بدست آمده از تحقیقات بنیادی به پاسخدهی به مشکلات یا معضل در زندگی می پردازد

۹- تحقیقات علمی

این تحقیق به تحقیق حل مسئله نیز معروف است که یک مرحله فراتر از تحقیق کاربردی می باشد و محقق علاوه بر بررسی مساله و پیشنهادها، به ارائه راه حل ها و نسخه نویسی، نتایج را در سیستم پیاده کرده و تاثیر آن را نظاره می کند.

انواع تحقیق علمی از نظر روش و ماهیت: ۱- تحقیق تاریخی ۲- تحقیق توصیفی

۱۰- تحقیقات تاریخی

با استفاده از اسناد و مدارک معتبر انجام می شود تا از این طریق بتوان ویژگی های عمومی و مشترک پدیده ها، حوادث تاریخی و دلایل بروز آنها را تبیین کرد.

* منابع تحقیقات تاریخی

۱۱- الف) منابع دست اول

- ۱- اسناد و مدارک شامل گزارش هایی است که توسط شرکت کنندگان در واقعه و یا شاهدان عینی نگهداری و نوشته می شود (نامه، خاطرات، اعلامیه)
- ۲- گواهی شفاهی: یعنی گزارش لفظی یک شاهد یا شرکت کننده در یک واقعه، این مدارک در یک مصاحبه شخصی بدست می آید

۱۲- ب) منابع دست دوم

گزارشهایی است که گزارشگر ناظر عینی واقعه نبوده بلکه فقط آنچه را که مشاهده گر واقعه گفته یا نوشته است را گزارش می کند (مثل کتب درس تاریخی)

۱۳- تحقیقات توصیفی

وضع موجود را بررسی می‌کند و توجه آن به زمان حال است هرچند رویداد و آثار گذشته را که به شرایط موجود مربوط می‌شوند، را بررسی می‌کند که به صورت تحقیقات پهنانگر و ژرفانگر می‌باشد.

*انواع تحقیقات توصیفی

- ۱- تحقیق پیمایشی
- ۲- تحقیق همبستگی
- ۳- تحقیق عملی یا اقدام پژوهی
- ۴- بررسی موردی
- ۵- تحقیق علمی / مقایسه ای
- ۶- تحلیل محتوا

۱۴- تحقیق پیمایشی

با استفاده از پرسشنامه و پیمایش دیدگاهها و نظرات مشخص و عینی تحقیق انجام می‌گیرد در این روش از مصاحبه و مشاهده نیز استفاده می‌شود.

۱۵- روش دلفی

در این روش از نظر صاحب نظران و کارشناسان در باره موضوعی استفاده می‌شود.

۱۶- تحقیق همبستگی

روشی است که در آن میزان تغییرات در یک یا چند عامل در اثر تغییرات در یک یا چند عامل دیگر بررسی می‌شود.

۱۷- تحقیق عملی یا اقدام پژوهی

این تحقیق را تحقیق حل مسئله یا حل مشکل می‌نامند زیرا نتایج آن مستقیم برای حل مسئله بکار گرفته می‌شود.

۱۸- بررسی موردی

یا مورد کاوی که در آن یک مورد خاص را به عنوان واحد مستقل در نظر گرفته و از همه راه‌ها آن را مورد بررسی قرار می‌دهند.

۱۹- تحقیق علمی - مقایسه ای

یا روش پس رویدادی که در آن محقق به دنبال کشف روابط بین عوامل و شرایط خاص یا نوعی رفتار که در گذشته وجود داشته یا رخ داده، از طریق مطالعه حاصله از آنها است.

۲۰- تحلیل محتوا

بررسی محتوای متون نوشته شده (کتاب، مجله، روزنامه، پیام)

۲۱- روش تجزیه و تحلیل

عبارت است از طبقه بندی، تلخیص، تحلیل و تفسیر سخنرانی‌ها و غیره به منظور پی بردن به تمایلات، نظریات و عقاید گوینده و نویسنده و سازمان مورد تحقیق

۲۲- روش های تجربی

یا روش آزمایشگاهی که در آن آزمایش شبیه یا مشاهده است با این تفاوت که در مشاهده آزمودنی ها طبیعی و واقعی هستند ولی در آزمایش محقق برای یافتن پاسخ در مقدار صفت در آزمودنی ها مداخله می کند.

۲۳- مسأله پژوهشی

واژه «مسأله» (Problem) «به چیزی اطلاق می شود که برای ما ناشناخته و مجهول باشد. از آنجا که امور ناشناخته همواره برای ما نوعی دشواری یا مشکل اعم از مشکل ذهنی یا خارجی و واقعی ایجاد می کند، به مسأله، «مشکل» نیز گفته می شود. گاهی به جای واژه مسأله، «سؤال» نیز به کار برده می شود؛ چون مواجهه با امور ناشناخته در ذهن ما سؤالاتی به وجود می آورد. به مسأله پژوهشی، «موضوع» نیز گفته می شود.

در امر پژوهش و تحقیق، مسأله، غیر از سؤال و پرسش (Question) است؛ چون پرسش لزوماً مسبوق به مطالعه نظام مند نیست؛ بلکه مواجهه با امر مبهمی است که پاسخ آن را فراموش کرده باشیم یا اصلاً امر مشکلی نباشد و ابهام آن صرفاً به مقام یادگیری متعلق است؛ در حالی که مسأله، معضله و مشکلی است نیازمند مطالعه نظام مند و پاسخ نیازمند پژوهش است نه آموزش. مسأله برخلاف پرسش، به همراه دو مطالعه نظام مند است: مطالعه سابق برای طرح مسأله و مطالعه لاحق که سبب حل آن می گردد. از این رو باید حل مسأله به تولید علم ختم شود؛ در حالی که یافتن پاسخ یک سؤال، لزوماً به تولید علم نمی انجامد.

*مسئله: مساله همان مشکل است که برای رفع آن، تحقیق ضرورت پیدا کرده است

*سوال: ابعاد فرعی و خرد شده مساله اصلی است

تفاوت مسأله با موضوع

تفاوت مسأله با موضوع به کلیت و عدم کلیت برمی گردد. از ویژگی های مسأله پژوهشی، جزئی و محدود بودن دامنه و قلمرو آن است، در حالی که موضوع، امری کلی و گسترده بوده و خود دارای مسایل فراوانی است. حرکت محقق در تحقیق باید عمقی و طولی باشد نه سطحی؛ لذا هر اندازه، شعاع یک مسأله محدودتر و جزئی تر باشد، عمق پژوهش نیز بیشتر خواهد شد. مثلاً «بررسی مشکلات جوانان» موضوعی بسیار کلی و گسترده است که اولاً زیر مجموعه علوم مختلفی قرار می گیرد که تحقیق در آن، نیازمند تخصص های زیادی است که تنها راه پژوهش در این امر، انجام کار گروهی و متشکل از متخصصین مختلف می باشد. ثانیاً نتایج به دست آمده، بسیار سطحی بوده و علمی و تخصصی نیست و فاقد هر گونه نوآوری خواهد بود. حتی بررسی یک بعد از ابعاد موضوع فوق، مثل «بررسی مشکل ازدواج جوانان» نیز، دارای ابعاد دیگر و مسائل مختلفی بوده و خیلی کلی است و قابلیت پژوهش، جهت تولید علم و به صورت مسأله محوری را ندارد. برای تحقیق در چنین موضوعاتی، باید به مسأله جزئی تری مانند «عوامل بالارفتن سن ازدواج در ده سال اخیر» و... پرداخت و یا در موضوعاتی نظیر «شفاعت» نیز که عنوانی کلی است، می توان در مسأله «نقش اجتماعی شفاعت» به عنوان مسأله پژوهشی تحقیق نمود.

سه ویژگی اساسی مسأله پژوهشی

۱- مجهول بودن؛ ۲- مشکل بودن؛ ۳- محدود و جزئی بودن.

البته باید ویژگی‌های دیگری در انتخاب مسأله مورد توجه قرار گیرد، مسائلی مانند: متناسب بودن با توانایی محقق، نو و بدیع بودن، واضح و متمایز بودن، متناسب بودن با امکانات و شرایط، دارای اولویت و اهمیت، مورد علاقه پژوهشگر بودن و... مسأله با مبانی نیز تفاوت دارد. مبانی تحقیق (مقدمات و مفاهیم به طور کلی) در واقع پیش فرض‌های تحقیق اند و محقق باید صرفاً به بیان دیدگاه‌ها و موضع خود در خصوص آنها بسنده کند و از هر گونه تفصیل و یا تحقیق خودداری نماید و هرگز مبانی را به مسأله تبدیل نکند.^۴ مثلاً در تحقیق «نقش اعتقاد به شفاعت در زندگی» صرفاً به بیان مختصر و کوتاه معنای شفاعت و تصور خویش از مفهوم شفاعت، اقسام آن و... بسنده کند.

۲۴- فرضیه تحقیق

فرضیه تحقیق در گرو مسأله آن است و چیزی جز پاسخ حدسی، اجمالی و اولیه محقق به مسأله نیست.

به عبارت دیگر، فرضیه؛ پاسخ اجمالی و ابتدایی به سؤالات اصلی و فرعی پژوهش است.^۵

وظیفه محقق، آزمون فرضیه یعنی نقد، بررسی، اثبات، ابطال و تأیید آن است. آزمون‌های هر فرضیه محتاج روش‌ها و ابزارهای مناسب می‌باشد، لذا اتخاذ روش تحقیق منوط به روشنی مسأله مورد نظر است. این امر در خصوص گزینش اطلاعات نیز صدق می‌کند. کفایت، شایستگی و ارتباط اطلاعات بر حسب مسأله تحقیق، معین می‌شود.

نتایج قطعی و دقیق حاصل از آزمون فرضیه، به نظریه ختم می‌شود؛ لذا بین فرضیه و نظریه تفاوت زیادی بوده و نباید با یکدیگر خلط شوند.

۲۵- فرضیه: بیان حدس یا فرضی در مورد روابط احتمالی بین دو یا چند متغیر

۲۶- نظریه: نظریه‌ها در مفهوم کلی، قضایایی هستند که مطابق قواعدی کامل شده‌اند، به بیان دیگر، این قضایا مطابق با قانون معین و بر اساس داده‌های قابل مشاهده به همدیگر مربوط شده‌اند. از این قضایا به عنوان وسایلی برای پیش‌بینی و تبیین پدیده‌های قابل مشاهده استفاده می‌شود.

به عبارت دیگر، همبستگی درونی فرضیه‌های نظری که راهنمای پژوهشگران در مشاهده همبستگی بین پدیده‌هاست، نظریه نامیده می‌شود.

*ویژگی‌های یک فرضیه خوب

- ۱- روشن و واضح باشد
- ۲- آزاد از قید تعصبات باشد
- ۳- مشخص باشد
- ۴- قابل آزمایش با روش‌های تحقیق موجود باشد.

*منابع تهیه فرضیه

- ۱- مطالعه در زمینه مورد تحقیق
- ۲- ممکن است از علم شخص محقق سرچشمه بگیرد
- ۳- ممکن است از تجربه شخصی استفاده شود
- ۴- مبتنی بر خیال یا حدس و گمان باشد.

^۴ فرامرز قراملکی، همان، ص ۷۴-۷۵

^۵ فرامرز قراملکی، اصول و فنون پژوهش، ص ۷۰

انواع فرضیه از نظر آماری

۲۷- فرضیه H_0 یک فرضیه آماری است که در آن ادعا می‌شود که بین دو یا چند متغیر موجود در تحقیق ارتباط یا تفاوت معناداری وجود ندارد.

۲۸- فرضیه H_1 بر عکس فرضیه قبلی غالباً بیانگر احتمال وجود تفاوت رابطه یا اثر می‌باشد.

۲۹- تعریف متغیر ویژگی، صفت یا عامل مشترک بین افراد جامعه می‌باشد.

*انواع متغیر

۳۰- متغیر کمی: متغیرهایی که قابل اندازه‌گیری باشند را متغیر کمی می‌گویند.

متغیرهایی را که اعشار می‌پذیرند کمی متصل یا پیوسته می‌نامند و متغیرهایی که اعشار نمی‌پذیرند را متغیر کمی منفصل یا گسسته می‌نامند.

۳۱- متغیر کیفی: مقادیر عددی به خود نمی‌گیرند بلکه ارزشهای کیفی را می‌پذیرند مثل شجاعت، خوش خلقی

*انواع متغیر بر اساس رابطه

۳۲- متغیر مستقل: علت وقوع یک رویداد و تاثیر آن بر سایر متغیرها مربوط به این متغیر است. {متغیری است که در

پژوهش‌های تجربی به وسیله پژوهشگر دستکاری می‌شود تا تاثیر (یا رابطه) آن بر روی پدیده دیگری بررسی شود.}

۳۳- متغیر وابسته: متغیر وابسته، متغیری است که تأثیر (یا رابطه) متغیر مستقل بر آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر پژوهشگر با دستکاری متغیر مستقل درصدد آن است که تغییرات حاصل را بر متغیر وابسته مطالعه نماید.

*مزیت نمونه‌گیری در تحقیق و پژوهش

۱- کوتاه تر شدن زمان تحقیق و افزایش سرعت مراحل عملیاتی و تحلیلی

۲- بالا رفتن صحت نتایج بر اثر گستردگی کمتر کار

۳۴- جامعه آماری

عبارتست از مجموعه‌ای از افراد، اشیاء و ... که حداقل در یک صفت مشترک باشند

۳۵- حجم نمونه یا نمونه آماری؟

تعدادی از افراد جامعه که صفات آنها با صفات جامعه مشابهت داشته و معرف جامعه بوده از تجانس و هماهنگی با افراد جامعه برخوردار باشند.

۳۶- نمونه‌گیری

فرآیندی است که طی آن تعدادی از واحدها به گونه‌ای انتخاب می‌شوند که معرف جامعه بزرگتر باشند.

*انواع نمونه‌گیری

۳۷- الف) احتمالی: در این روش محقق می‌تواند احتمال انتخاب شدن هر واحد نمونه از جامعه را تعیین کند.

۳۸- ب) غیر احتمالی: بر عکس روش قبلی افراد جامعه شانس برابر ندارند و محقق می‌تواند نظرات خود را در انتخاب واحد‌ها اعمال کند.

روش های نمونه گیری احتمالی

۳۹- نمونه گیری تصادفی

در این روش به هر یک از افراد یا واحد های جامعه، شانس برابر و مساوی جهت انتخاب شدن داده می شود و انتخاب نمونه به دو روش (قرعه کشی- استفاده از جدول اعداد تصادفی) صورت می پذیرد.

۴۰- نمونه گیری سیستماتیک

به این روش نمونه گیری فاصله ای نیز می گویند که هر نمونه با رعایت فواصل مساوی و حذف تعداد معینی از افراد جمعیت از لیست تهیه شده انتخاب می شود.

۴۱- نمونه گیری طبقه بندی شده

در این روش کل جمعیت آماری را بر اساس صفات مشترک طبقه بندی کرده سپس از داخل طبقات مختلف، بطور تصادفی نمونه انتخاب می گردد.

۴۲- نمونه گیری خوشه ای

این روش به روش نمونه گیری چند مرحله ای که در مرحله اول نمونه ای از واحدها یا مناطق بزرگ انتخاب می شود و در مراحل بعد به تدریج از واحدها و مناطق کوچکتر درون آنها نمونه گیری می شود.

۴۳- ابزار سنجش و اندازه گیری

وسایلی هستند که محقق به کمک آنها می تواند اطلاعات مورد نیاز برای تجزیه، تحلیل و بررسی پدیده مورد مطالعه و کشف حقیقت را گرد آوری نماید.

*انواع مشاهده

۴۴- مشاهده ساده

در این روش محقق ناظر بر وقایع و رخدادهاست و آنهایی را که به هدف تحقیق نزدیک است ثبت و ضبط می کند.

۴۵- مشاهده منظم

نام دیگر آن مشاهده کنترل شده است که این روش بیشتر متوجه جنبه معینی از رفتار است در این نوع مشاهده محقق می داند چه می خواهد.

۴۶- مشاهده همراه با مشارکت

در این نوع مشاهده محقق خود را به صورت یکی از اعضای جامعه مورد مطالعه در وضعی قرار می دهد که دیگران نسبت به او احساس بیگانگی نکنند و او را از اعضای گروه خودی به شمار آورند.

۴۷- مصاحبه

روشی است که اطلاعات مورد نیاز تحقیق از طریق ارتباط مستقیم بین پرسش گر یا محقق با پاسخگو گرد آوری می شود.

*انواع مصاحبه

۴۸- منظم یا هدایت شده: در آن مصاحبه کننده فهرست سوالات مورد نظر را از قبل در دست دارد و سوالات مزبور را به ترتیبی که در فهرست مشخص شده در اختیار مصاحبه کنندگان قرار داده و آنها را می پرسد و در آن سوال ها ترتیب و جمله بندی پرسش ها ثابت است.

۴۹- نا منظم یا هدایت نشده: مصاحبه گر از قبل فهرست سوالات مورد نظر و ترتیب آنها را مشخص نکرده است و مصاحبه انعطاف پذیر و باز است.

۵۰- پرسش نامه

روشی است که محقق بوسیله آن اطلاعات مورد نیاز را با طرح تعداد سوال به صورت کتبی از پاسخ گو دریافت می کند.

*انواع پرسش نامه

۵۱- بسته یا منظم: به گونه ای طراحی می شود که پاسخگو جوابهای مشخصی را ارائه نماید.

۵۲- باز یا آزاد: پاسخگو آزادی عمل بیشتری دارد و می تواند با توضیح بیشتر مقصود خود را به خوبی روشن سازد.

ماهیت سوال در پرسش نامه

مبنای تمام پرسشنامه ها، سوال است. پرسش نامه باید هدفهای تحقیق را به سوالات مشخص تبدیل کند.

سوالات به چند دسته تقسیم می شوند:

۱- سوالات مربوط به واقعیت ۲- سوالات مربوط به عقاید و طرز تلقی

۵۳- کاربرد سوالات مربوط به واقعیت

این سوالات طرح می شوند تا اطلاعاتی بدست آید که به وسیله آنها بتوان پاسخ دهندگان را طبقه بندی کرد مانند: سن، جنس، تحصیلات

۵۴- کاربرد سوالات مربوط به عقاید و طرز تلقی

مفهوم طرز تلقی به مجموعه کلی تعصبات، اندیشه ها، قضاوت ها و نظرات درباره هر موضوعی اطلاق می شود.

۵۵- فیش برداری

روشی است که در آن اطلاعات مورد نظر محقق بر روی برگه ها و یا کارت هایی که از متن برگرفته از کتاب یا منبع اطلاعاتی بدست آمده نوشته می شود. که به صورت نقل قول مستقیم، چکیده یا خلاصه وار و یا چسباندن کپی مطلب بر روی فیش می باشد.

اجزای یک مقاله علمی:

۱- عنوان ۲- چکیده ۳- کلید واژه ۴- مقدمه ۵- بدنه یا متن ۶- نتیجه ۷- منابع و مأخذ

۵۶-عنوان: عنوان ناظر به مسأله تحقیق و پرسش اصلی است. همچنین پوشش دهنده‌ی واژگان کلیدی است.

۵۷- چکیده: خلاصه جامعی از محتوای یک گزارش پژوهشی است که هدف‌ها، پرسش‌ها، روش‌ها و یافته‌های پژوهش را به اختصار در بردارد و آینه پژوهش است و مخاطب را تحریص و تشویق به خواندن می‌کند. در چکیده باید با استفاده از کلمات متن، عصاره مقاله در ۱۵۰ تا ۲۰۰ کلمه آورده شود.

چند نکته:

✓ چکیده باید تنها حاوی متن و فاقد هر گونه جدول، شکل یا مرجع باشد.

✓ از ارائه گزارش علمی یا ذکر تعاریفات و اصطلاحات پرهیز گردد.

✓ بین مقاله و چکیده نباید تضادی وجود داشته باشد

✓ شدیداً توصیه می‌شود که در تدوین و تهیه مقاله آخرین چیزی که نگاشته می‌شود چکیده باشد، اگر چه در متن مقاله، نخستین مکان را به خود اختصاص می‌دهد.

۵۸- کلید واژه: کلماتی است برآمده از متن و مرتبط با موضوع اصلی مقاله که خواننده با مطالعه آنها، به محتوای اصلی پژوهش

پی می‌برد .

۵۹- مقدمه: یکی از بخش‌های مهم مقاله علمی است که روزنه‌ای برای ورود خواننده به دنیای مقاله و در حکم نقشه راه است. وظایف اصلی مقدمه، روشن ساختن موضوع، مشخص نمودن هدف و بدست دادن طرح و نقشه ارایه مطالب برای خواندن کل مقاله است.

نکاتی که در مقدمه باید به آن‌ها پرداخته شود:

۱- نیاز؛ (چرا این مسأله را انتخاب کردید؟ چرا مسأله یا موضوع دیگری را انتخاب نکردید؟)

۲- ضرورت؛ (آیا میزان اهمیت و کاربرد این مقاله بالاست؟ چرا؟ توضیح دهید.)

۳- اهداف؛ (دقیقاً چه اهداف علمی مرتبط با این مقاله را می‌خواهید محقق کنید؟)

۴- تاریخچه؛ (اشاره ای به سال و مولف اولین تحقیق علمی ارائه شده در موضوع مقاله شما می‌باشد)

۵- روش تحقیق؛ (اشاره به روشی که تحقیق بر اساس آن صورت گرفته می‌شود. کتابخانه ای، میدانی، پرسشنامه ای)^۶

^۶ برگرفته از جزوه چگونه مقاله بنویسیم، مجید اکبرزاده، ویراستار دوم

۶۰- بدنه، قسمت اصلی و یا متن مقاله است که در آن به سئوالات تحقیق به طور تفصیلی پاسخ می‌دهد. عبارات بدنه باید مستند به منابع معتبر و مستدل به برهان باشد و از آوردن عباراتی که در درستی آنها شک دارد، پرهیز نماید.

۶۱- نتیجه: در این قسمت توصیف مختصر و مفیدی از آنچه بدست آمده ارائه می‌شود. در حقیقت باید مشخص شود که مقاله به روشن شدن مسئله چه کمکی کرده است، بنابراین دستاوردها و حاصل پژوهش، بدون بیان ادله و شواهد در بخش پایانی بیان می‌شود. نتیجه برخلاف چکیده متضمن تعریف و بیان مسأله، ضرورت تحقیق، ذکر ادله و دیدگاه‌های رقیب نیست. نتیجه نشان می‌دهد که مقاله حاضر چه نوآوری‌هایی داشته و چه مشکلی را حل نموده است (بر حسب اهمیت آنها، روش متداول بیان نتایج آن است که ابتدا مهم‌ترین و سپس یافته‌های کم‌اهمیت‌تر ارائه می‌شود).

۶۲- منابع و مأخذ: در این بخش، شناسنامه منابعی که در سیر تحقیق استفاده شده است، آورده می‌شود.

چند نکته:^۷

۷ در چینش منابع، کتب مقدس مقدم می‌شوند.

۷ اگر نویسنده بیش از دو نفر باشد، به این صورت قرار می‌گیرد: فامیل اصلی + دیگران

۷ مترجم یا مصحح یا محقق بعد از عنوان کتاب قرار می‌گیرد.

نمونه فهرست منابع:

۱. قرآن مجید.

۲. هاشمی، سید احمد، قواعد الاساسیه، موسسه دارالهجره، قم، ۱۴۳۳ق.

۶۳- مقاله علمی پژوهشی

هر تولیدی که به دنبال جستجوی حقایق و برای کشف بخشی از مشکل و نشر آن به منظور حل مشکل یا بیان اندیشه‌های در موضوعی از موضوعهای علمی از طریق مطالعات نظاممند باشد و نتایج آنها به کاربردها، روشها و مفاهیم و مشاهدات جدید در زمینه علمی با هدف پیشبرد مرورهای علم و فنآوری منجر گردد.

۶۴- مقالات اصیل پژوهشی

مقاله‌هایی که نتایج یک تحقیق بنیادی (اصیل) را گزارش کند، جایگاه این تحقیق را در گستره دانش مورد ارزیابی قرار دهد و در یک نشریه به چاپ رسیده باشد.

۶۵- مقالات مروری

مقاله‌هایی که برای تلخیص وضعیت فعلی یک حوزه نوشته می‌شود. این مقالات به تحلیل و بحث راجع به سایر مقالاتی که قبلاً و توسط دیگران نشر شده‌اند، می‌پردازند.

^۷ برگرفته از جزوه چگونه مقاله بنویسیم، مجید اکبرزاده، ویراستار دوم

۶۶- مقالات موردی

گزارشی مفصل از نشانه‌ها، علائم، تشخیصها و درمان یک بیماری که میتواند در بر دارنده ویژگیهای جمعیت شناختی بیمار نیز باشد اما معمولاً رخداد غیر معمول یا خاص را توصیف می‌کند.

۶۷- کتاب تألیفی

تألیف اثری است که در آن مؤلف یا مؤلفان، یافته‌ها و یا نظرهای خود و اشخاص صاحب نظر را به منظور ارتقای دانش موجود پردازش و به صورت مجموع‌های تخصصی در قالب یک کتاب مطرح میکند.

در وزارت بهداشت کتابی تألیفی به شمار می‌آید که یک درصد از منابع و مآخذ کتاب از یافته‌های مولف در زمینه موضوع کتاب؛ تألیفی باشد.

۶۸- کتاب ترجمه‌ای

ترجمه اثری است که صاحب اثر، مفهوم و محتوای کامل یک کتاب را با حفظ ساختار کتاب اصلی از زبانی به زبان دیگر برمیگرداند

۶۹- پژوهش کاربردی

پژوهشی است مبتنی بر دانش حاصل از تحقیقات و یا تجربیات که در جهت به کارگیری روشها، نظریهها و الگوهای موجود برای ارائهی تحلیلی از یک پدیده که ممکن است به یافتن راه حلی منجر گردد، صورت می‌گیرد .

۷۰- پژوهش توسعه‌ای

پژوهشی که با هدف ترویج نتایج پژوهشهای بنیادی و کاربردی به منظور استفاده در تولید مواد، فرآورده‌ها، وسایل، ابزار، فرآیندها و روشهای جدید و یا بهبود آنها صورت می‌گیرد .

۷۱- پژوهش بنیادی

پژوهشی است که عمدتاً در جهت گسترش مرزهای دانش بدون در نظر گرفتن استفاده علمی از نتایج به دست آمده در تحقیقات انجام می‌گیرد.

۷۲- طرح تحقیقاتی

عبارت است از مجموعه‌های همانند از فعالیتهای علمی و فنی دارای زمانبندی، با هدفهای مشخص تحقیق و توسعه که توسط مجموعه‌های از کارکنان علمی و فنی برای رسیدن به یک هدف معین اجرا می‌شود.

۷۳- طرح تحقیقاتی مصوب

طرح تحقیقاتی که پس از طی مراحل کارشناسی در شورای پژوهشی به تصویب رسیده است

۷۴- طرح تحقیقاتی در دست اجرا

طرحی که در بازه‌ی زمانی تعریف شده توسط معجری، در حال انجام می‌باشد و هنوز به اتمام نرسیده است .

۷۵- طرح تحقیقاتی خاتمه یافته

طرحی که مجری کلیه تعهدات خود را طبق پیشنهادیه طرح انجام داده و گزارش نهایی و مقاله پذیرفته شده ای که اهداف اصلی طرح را پیوشاند، ارائه داده باشد.

۷۶- طرح تحقیقاتی توقف یافته

طرحی که به درخواست مجری و یا با تأیید واحد مربوطه اجرای آن متوقف شده یا به تعویق افتاده باشد .

۷۷- طرح چند مرکزی داخلی

شامل طرحهایی است که با همکاری علمی سایر سازمانهای تحقیقاتی و دانشگاهی و مراکز تحقیقاتی خارج از دانشگاه که دارای شورای پژوهشی مستقل بوده به مورد اجرا گذاشته شده است .

۷۸- طرحهای چند مرکزی خارجی

شامل طرحهای مصوب شورای پژوهشی مرکز تحقیقات / دانشگاه میباشد که با همکاری علمی سایر مراکز دانشگاهی و یا تحقیقاتی خارج از کشور به مورد اجرا گذاشته شده است.

۷۹- کارگاه

کارگاه یک برنامه آموزشی فشرده است که با هدف انتقال دانش و کسب مهارت در موضوعی خاص به صورت عملی و با مشارکت تعداد محدودی شرکت کننده برگزار می شود.

۸۰- مقاله

یکی از شیوه های تنظیم گزارش پژوهش، شیوه گزارش فشرده یا «مقاله» است. نوشتن مقاله، یکی از مناسب ترین راه های معرفی و اشاعه دست آوردهای پژوهش است؛ زیرا به دلیل فشرده بودن، هم مجلات علمی آن را منتشر می سازند و هم مورد توجه و مطالعه علاقمندان قرار می گیرد.

۸۱- سرقت علمی

سرقت علمی شامل اقتباس نزدیک افکار و الفاظ نویسنده دیگر، تناظر یک به یک در بیان اندیشه ها و شباهت های ساختاری در نوشتار یا انتساب ایده ها، فرآیندها، نتیجه ها یا کلمه های دیگران به خود، بدون ارجاع مناسب است. ترجمه کل یا بخشی از آثار دیگران بدون کسب اجازه و معرفی آن به عنوان یک پژوهش اصیل از مصادیق سرقت علمی است.

۸۲- اجاره ی علمی

پژوهشگر به جای آنکه خود به انجام پژوهش بپردازد، افرادی را برای این منظور بکار گیرد و خودش در فعالیت پژوهشی چندان تلاش نکند، سپس بعد از تحویل کار، با دخل و تصرف اندکی در پژوهش صورت گرفته، آن را به نام خود منتشر نماید. سرقت علمی از جمله تخلفات شایع مربوط به حوزه نگارش است و می توان آن را از مصادیق تقلب یا فریبکاری در پژوهش به شمار آورد. مبحث سرقت علمی دامنه گسترده ای را شامل می شود و تخلفات بسیاری را می توان از جمله مصادیق آن به حساب آورد.

پژوهش‌های مختلف مصادیق متنوع و بسیاری را برای سرقت علمی ذکر کرده‌اند که با یک دسته‌بندی کلی انواع آن را به صورت زیر معرفی کرد:

۱. خود سرقتی علمی (انتشار و ارسال چند گانه، پراکنده‌نگاری)؛
۲. کپی برداری و نقل قول؛
۳. انتشار به زبان دیگر بدون توجه به قوانین چگونگی استفاده (ترجمه)؛
۴. استناد ندادن و استناد نامتناسب؛

۸۳- خود سرقتی علمی (انتشار و ارسال چند گانه، پراکنده‌نگاری)

این اصطلاح که از آن با عنوان «دستبرد به خود» یا «سرقت علمی از خود» نیز یاد می‌شود به این معنی است که فرد اثر منتشر شده خود را در قالبی جدید، با عنوانی جدید بدون داشتن حرفی نو و همچنین بدون استناد و اذعان مناسب منتشر سازد و خود را از امتیاز انتشار یک اثر جدید بهره‌مند کند.

گاهی فرد داده‌های حاصل از یک پژوهش را در پژوهش‌های مختلف به کار می‌برد و نتایج پژوهش را برای ثبت آثار بیشتر و پر کردن رزومه به کار می‌برد. در این صورت تخلفی از نوع کم‌فروشی علمی با عنوان نشر پراکنده‌نگاری رخ می‌دهد که می‌توان آن را یکی از انواع دستبرد به خود محسوب کرد چرا که گویا فرد از اثر خود سوءاستفاده کرده است. البته لازم به ذکر است زمانی می‌توان داده‌های حاصل از یک پژوهش را خرد کرد که بیش از ۵۰ درصد یک مقاله معمولی اطلاعات داشته باشد؛ البته این مقدار طبق مطالعات گوناگون، متفاوت گزارش شده است.^۸

مورد بعدی زمانی است که فرد اثر منتشر شده خود را در محملی دیگر بدون هیچ گونه اشاره یا استنادی به چاپ برساند که از آن با عنوان انتشار مجدد یا چند گانه یاد می‌شود یا اثر خود را همزمان برای چندین مجله برای انتشار ارسال کند و باعث اتلاف وقت و هزینه توسط داوران، سردبیران و مجلات شود. این تخلف هم با عنوان ارسال مجدد یا چند گانه شناخته می‌شود. در مجموع خودسرقتی علمی شامل سه زیرمجموعه «پراکنده‌نگاری، انتشار مجدد و ارسال مجدد» است و این تخلف (خودسرقتی) زیرمجموعه سرقت علمی است.

کپی برداری و نقل قول

این مورد حداقل تحت سه حالت ممکن است رخ دهد: نقل قول مستقیم، نقل قول غیرمستقیم، نقل قول مکرر.

۸۴- نقل قول مستقیم زمانی است که فرد به صورت مستقیم آثار دیگران را رونویسی کند بدون اینکه به این نکته توجه داشته باشد که در هنگام نقل قول مستقیم لازم است علاوه بر ذکر استناد که جزء اصلی است از علامت گیومه «» در فارسی و کوتیشن در انگلیسی هم استفاده کند. همچنین معمولاً برای مطالبی در حدود یک بند یا بیشتر از تورفتگی متن نسبت به بدنه مقاله استفاده می‌کنند.

۸۵- نقل قول غیرمستقیم مربوط به وقتی است که فرد از نوشته‌های دیگران استفاده می‌کند اما ایده و مطالب دیگران را با کلمات خود بیان می‌کند و در واقع مضمون نقل می‌شود. در چنین شرایطی استناد باید ذکر شود و با توجیه این که رونویسی انجام نشده

۸. موسوی دوست سارا، فنودی حنا. تخلفات و دستبردهای علمی و ادبی. فصلنامه نساء علم ۱۳۸۹

نمی توان از ذکر استناد چشم پوشید. بازنویسی کردن (یعنی نوشتن مطلب و ایده دیگران با کلمات خود و خلاصه نویسی) کوتاه کردن مطلب و ایده دیگران با کلمات نویسنده) نیز مشمول استناد است و در صورت استناد ندادن، سرقت علمی محسوب می شود.

۸۶- نقل قول مکرر هم به زمانی برمی گردد که فرد تصور می کند چون استناد می دهد می تواند هر میزان که می خواهد از نوشته های دیگران کپی برداری کند. گرچه در جایی صحبت از مقدار استفاده از آثار دیگران نشده است اما واضح است که نمی توان مطالب یک مقاله را ولو با ذکر استناد به کرات نقل کرد و مدعی بود که اثر جدیدی خلق شده است.

۸۷- انتشار به زبان دیگر بدون توجه به قوانین چگونگی استفاده (ترجمه)

زمانی که اثری منتشر می شود از انحصار نویسنده خارج می شود و در واقع از کالای خصوصی به کالای عمومی تبدیل می شود. بنابراین اگر نویسنده ای قصد دارد اثر خود را به زبان دیگر و در جایی دیگر منتشر کند، لازم است ضمن اعلام این مطلب به سردبیر مجله «دوم»، با سردبیر مجله «نخست» نیز مکاتبه کند و در واقع از او اجازه چاپ مجدد به زبان دیگر را اخذ کند. همچنین لازم است که نویسنده این مطلب را در متن اصلی مقاله نیز به صورت پانویس ذکر کند تا مراتب صداقت با مخاطب را نیز رعایت کرده باشد. هنگام انتشار ترجمه اثر نویسنده ای دیگر نیز، مترجم و سردبیر مجله دوم باید دقت کنند که نام نویسنده اصلی به طور کامل در مقاله ترجمه شده ذکر شود.

۸۸- استناد ندادن یا استناد نامتناسب

تخلفاتی که در استناد رخ می دهد بسیار زیاد و متنوع اند. شماری از پژوهشگران، تخلفات استناددهی را در حیطه تخلفات پژوهشی تقسیم بندی می کنند اما استناد ندادن و استناد ناقص و غیراستاندارد (سهواً یا عمداً) طبق تعریف، نوعی سرقت علمی محسوب می شوند. ملاک های محتوایی مقاله:

مقاله باید یافته های مهم علمی را گزارش بدهد و دربرگیرنده پیام آشکاری باشد. به همین دلیل یکی از مهم ترین ابعاد علمی مقاله، محتوای علمی و ارزشمندی کیفیت آن است.

مهم ترین اصول و معیارهای محتوای پژوهش علمی

۸۹- تفکر: تفکر کردن یعنی چی؟ یعنی تلاش می کنیم مجهولی را با استفاده از علوم موجود، معلوم کنیم.

پس مهم ترین محور محتوایی یک پژوهش، تفکر کردن (واضح ساختن مجهولات) است که پژوهش با طرح چند سؤال توسط محقق آغاز می شود.

۹۰- منطقی بودن: منطقی راه درست اندیشیدن و صحیح استدلال آوردن را به ما یاد می دهد. منطقی بودن ابزار ضروری تحقیق است و در یک مقاله علمی، قواعد تعریف، طبقه بندی، استنباط های قیاسی و استقرای و روش های مختلف نمونه برداری از ویژگی های منطقی یک مقاله است که باید به این موارد توجه داشت.

۹۱- انسجام و نظام دار بودن: مرتبط بودن اجزای مقاله با همدیگر، متناسب بودن اجزای مقاله با عنوان مقاله و ارتباط عناوین فرعی مقاله با یکدیگر به تحقیق انسجام و یکپارچگی می بخشد (می دهد).

۹۲- تراکمی بودن: هدف پژوهش چیست؟ پاسخ به پرسش‌هایی که طرح شده و تاکنون پاسخ منطقی برای آن وجود نداشته است. در نتیجه پژوهش به دنبال کشف دانش جدید و برای تکمیل دانش صورت می‌گیرد نه تکرار دوباره آن با عبارت قبلی.

۹۳- تناسب موضوع با نیازهای جامعه فعلی جامعه علمی: موضوعاتی را انتخاب کنید نیاز اساسی جامعه علمی را در نظر گرفته باشد و درصدد حل این نیازها باشید.

۹۴- خلاقیت و نوآوری: یک تحقیق علمی زمانی موفق و مؤثر است که از فکری بدیع و خلاق برخوردار باشد.

۹۵- توضیح مطلب در حد ضرورت: مطالب باید در حدی بیان شود که منجر به زیاده‌گویی افراطی نشود... هم‌چنین از خلاصه‌گویی که منجر به ابهام در ذهن مخاطب می‌شود خودداری کنید... مطالب برای مخاطب و خواننده باید واضح و روشن باشد.

۹۶- متناسب بودن با نظریه‌ها: هر رشته علمی دارنده نظریه‌ها و قوانینی هست که مورد اتفاق صاحب‌نظران همان فن و رشته است. در نتیجه تحقیقات ما نباید با قوانین کلی رشته تخصصی منافات داشته باشد.

۹۷- اجتناب از کلی‌گویی: محقق باید مباحث علمی خود را به روشنی توضیح دهد و با زبانی گویا مطالب را روشن کند و از کلی‌گویی خودداری کند. (هدف نهایی علم صورت‌بندی یک نظریه و روشن کردن و بیان کردن یکی از اصول مهم نظریه است.)

۹۸- گزارش روش‌شناسی تحقیق: تحقیق چیست؟ فرایندی که از طریق آن می‌توان درباره ناشناخته‌ها و مجهولات جستجو کرد و شناخت لازم را کسب کرد. به فرایند چگونه گردآوری شواهد و تبدیل شواهد موجود به یافته‌ها روش‌شناسی گفته می‌شود. یکی از موارد مهم هر تحقیق علمی روش‌شناسی تحقیق است که چگونگی جمع‌آوری داده‌ها و چگونگی تفسیر داده‌ها مدنظر است. زمانی محقق می‌تواند مطالب خود را به اثبات برساند که روش گردآوری مناسبی استفاده کرده باشد و روش‌ها به خوبی در مقاله بیان شوند.

((پایان))

منابع

۱. فرامرز قراملکی، احد، روش شناسی مطالعات دینی (چاپ نهم)، مشهد، دانشگاه علوم رضوی، ۱۳۸۸ ش
۲. فرامرز قراملکی، احد، اصول و فنون پژوهش در گستره دین پژوهی، حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت
۳. طرقي، مجید، درسنامه روش تحقیق، قم، حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران، مرکز نشر هاجر، ۱۳۸۸ ش
۴. موسوی دوست سارا، فنودی حنا. تخلفات و دستبردهای علمی و ادبی. فصلنامه نشاء علم ۱۳۸۹
۵. تدوین پایان نامه، رساله، طرح پژوهشی و مقاله علمی تألیف دکتر سید جمال الدین طیبی و همکاران
۶. مدیریت ترازند مقالات با رویکرد از تدوین تا انتشار تألیف دکتر محمد آقایی و همکاران
۷. اکبرزاده، مجید، جزوه چگونه مقاله بنویسیم، ویراستار دوم ۱۳۹۷ (این جزوه در حال حاضر چاپ رسمی نشده است)